

Проблеми визначення кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за її межами

*О. В. Замудрякова,
аспірант Національної
академії Служби безпеки
України*

Розвиток України як незалежної демократичної держави, її становлення як повноправного учасника міжнародних відносин у сфері боротьби зі злочинністю і одночасне збільшення кількості міжнародних злочинів зумовлюють необхідність поглибленого дослідження питань кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за її межами. Аналіз чинного законодавства у цій сфері виявив низку суперечностей, які на практиці можуть викликати проблеми у кваліфікації діянь, вчинених за межами України, та притягненні винних до кримінальної відповідальності.

Юрисдикція України щодо зазначеної категорії злочинів базується на універсальному та реальному принципах чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі і полягає у тому, що іноземці та особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні, що вчинили злочини за її межами, підлягають в Україні відповідальності за КК України у випадках, передбачених міжнародними договорами (універсальний принцип), або якщо вони вчинили передбачені КК тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України (реальний принцип).

Вказані принципи чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі не отримали достатньої уваги вітчизняних вчених і практиків в галузі кримінального та міжнародного права. З моменту набуття чинності діючим КК України проблематики їх застосування торкалися у своїх роботах В. Л. Володарський [1], О. І. Моїсєєв [2], М. І. Хавронюк [3]. Окремі питання застосування цих принципів розглядалися у контексті аналізу статей Особливої частини КК України, що передбачають відповідальність за міжнародні злочини (О. Ф. Бантишев, М. М. Гуменюк [4], Л. М. Давиденко [5], Г. Г. Серeda [6], О. В. Шамара [7] та інші). З огляду на недостатню увагу з боку науковців, а також збільшення кількості таких злочинів, як піратство, найманство, геноцид тощо, універсальний і реальний принципи чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі потребують більш ретельного вивчення.

У доктрині міжнародного права універсальна юрисдикція є усталеним принципом чинності національного законодавства про кримінальну відповідальність у просторі. Його застосування гарантує забезпечення Україною додержання одного з основних принципів кримінального права – принципу невідворотності кримінального покарання за вчинення діяння, передбаченого КК України як злочин.

Проте на підставі універсального принципу особу можна притягнути до кримінальної відповідальності не за будь-який злочин, передба-

чений міжнародним договором, як зазначалось вище, а лише за той, що безпосередньо передбачений відповідною нормою чинного КК України.

Зауважимо, що останнім часом у вітчизняній і зарубіжній науці кримінального та міжнародного права точиться дискусія з приводу доречності вживання терміну «універсальний принцип». Зокрема, І. І. Лукашук [8, 113], О. І. Моїсєєв [2, 153], В. І. Степаненко [9, 13] пропонують застосувати замість існуючого термін «принцип міжнародних договорів». Проаналізувавши норми міжнародних договорів з питань боротьби з різними видами злочинів, вони стверджують, що юрисдикцію держави-учасниці можна вважати універсальною лише тоді, коли вона поширюється на осіб, які вчинили визначені у міжнародному договорі злочини, незалежно від місця вчинення злочину і громадянства злочинця. Але ж міжнародні договори містять положення про відповідальність і за інші злочини, щодо яких юрисдикція держав-учасниць не є універсальною. Тому, на думку вказаних авторів, вживання терміну «принцип міжнародних договорів» є більш влучним і характеризує юридичну природу цього принципу.

Вбачається, що така аргументація є не зовсім вірною. Так, Україна є учасником багатьох міжнародних договорів, конвенцій, які регламентують широке коло питань – від визначення меж кримінальної юрисдикції держави до встановлення злочинності та караності конкретних діянь. Проте у кримінальному праві про пріоритет міжнародно-правових норм над національними можна говорити лише у тому випадку, коли ці норми ратифіковані Україною шляхом прийняття відповідного закону. При цьому їх затвердження у встановленому законом порядку не означає, що вони стали нормами прямої дії. Виходячи зі специфіки правової природи КК України, ці положення обов'язково мають бути включені до нього.

Отже, по-перше, злочин, вчинений особою за межами України, отримує юридичну оцінку згідно з універсальним принципом на підставі виключно положень кримінально-правових норм України, закріплених в її Кримінальному кодексі. По-друге, очевидним є те, що дискусії з приводу невідповідності існуючого терміну виникли у зв'язку з тим, що чинним законодавством України чітко не визначені межі універсальної юрисдикції України. Натомість, таке визначення не лише усунуло б питання про доречність термінології, а й значно б полегшило роботу працівників вітчизняних правоохоронних органів. Напри-

клад, КК ФРН у ст.ст. 5-6 передбачає перелік злочинів, за які відповідальність настає незалежно від місця вчинення діяння. Серед них такі злочини, як геноцид, торгівля людьми, людськими органами, підготовка війни, напад на повітряне або річкове судно, незаконний збут наркотичних засобів тощо [10].

У кримінальному законодавстві практично всіх країн СНД закріплений універсальний принцип. Найбільш детальну і розгорнуту регламентацію формулювання цього принципу отримало в КК Білорусії, у ч. 3 ст. 6 якого встановлений вичерпний перелік злочинів, у разі вчинення яких КК Білорусії застосовується на підставі універсального принципу [11].

До речі, О. І. Моїсєєв хоча і пропонує називати універсальний принцип «принципом міжнародних договорів», проте далі зауважує, що саме відсутність чіткого переліку міжнародних договорів, про які йдеться у ст. 8 КК України, викликає труднощі застосування цієї норми на практиці [2, 154]. Крім того, у диспозиції ст. 8 КК України законодавець не зробив вказівки на те, що застосуванню підлягають лише ті норми міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Хоча ч. 1 ст. 7 КК України таку вказівку містить.

Значні труднощі викликає також те, що на сьогоднішній день тексти міжнародних договорів офіційно майже не публікуються. Через це працівники правоохоронних і судових органів України, якщо вони не мають доступу до мережі Інтернет, а в окремих випадках – не володіють досконало іноземною мовою, практично не можуть ознайомитися з текстом міжнародного договору [2, с. 154]. При цьому офіційне оприлюднення текстів міжнародних договорів – це лише півкроку на шляху до вирішення цієї проблеми. Важливішою є імплементація норм міжнародних договорів у чинне законодавство України, їх наукове тлумачення і доведення до відома працівників правоохоронних і судових органів у вигляді постатейних коментарів.

Основна відповідальність за розслідування міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру зазвичай лежить на тих державах, на території яких було вчинено злочин («територіальна держава») [11, 3]. Там, де держави мають дієву правову структуру, необхідність у застосуванні іншими державами своєї юрисдикції зникає, оскільки територіальна держава має найкращі можливості для отримання доказів, забезпечення присутності свідків і виконання вироків. Тому у разі конкуренції універсального принципу

Назва та номер статті чинного Кримінального кодексу України	Назва відповідного міжнародного документа, на підставі якого ця стаття включена до чинного КК
Катування (стаття 127)	Міжнародна Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ратифікована Урядом СРСР 26 січня 1987 р., Україна виступає як правонаступниця).
Захоплення заручників (стаття 147)	Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р. (УРСР приєдналася 8 травня 1987 р., Україна виступає як правонаступниця).
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (стаття 149)	Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. та протоколи, що її доповнюють (Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протокол проти незаконного ввозу мігрантів сушею, морем і повітрям)
Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї (стаття 199)	Міжнародна конвенція щодо боротьби з підробкою грошових знаків від 20 квітня 1929 р. (ратифікована Урядом СРСР 3 травня 1931 р., Україна виступає як правонаступниця)
Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (стаття 209)	Базельська заява про принципи від 12 грудня 1988 р.; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листопада 1990 р.
Терористичний акт (стаття 258)	Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 р. (ратифікована Україною 17 січня 2002 р.) та Протокол, що вносить зміни до Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, від 15 травня 2003 р., Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15 грудня 1997 р., Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 вересня 2005 р.
Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (стаття 305). Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (стаття 306). Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (стаття 307). Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (стаття 309). Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (стаття 311).	Єдина конвенція про наркотичні засоби від 30 березня 1961 р., Протокол про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 р. від 25 березня 1972 р., Конвенція про психотропні речовини від 21 лютого 1971 р., Конвенція ООН про боротьбу із незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р., Угода про незаконний обіг на морі, укладена на виконання статті 17 Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин (ETS № 156)
Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку можна поділити на три групи, виходячи з їх об'єктів: 1) злочини проти миру (статті 436, 437, 438 і 447); 2) злочини проти безпеки людства (статті 439, 440, 441 і 442); 3) злочини проти міжнародного правопорядку (статті 443, 444, 445 і 446).	1) статuti Нюрнберзького (1945 р.) і Токійського (1946 р.) військових трибуналів, статuti міжнародних кримінальних трибуналів по Югославії (1993 р.) і по Руанді (1994 р.). Римський Статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.), Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 р.; 2) Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших газів і рідин та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р., Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. (Україна приєдналась 16 листопада 1994 р.), Конвенція про заборону розроблення, виробництва та накопичування бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення від 10 квітня 1972 р., Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 11 січня 1993 р. (ратифікована Україною 16 жовтня 1998 р.), Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16 листопада 1972 р. (ратифікована УРСР 4 жовтня 1988 р.), Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого застосування засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р. (ратифікована СРСР 16 травня 1978 р.), Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. тощо; 3) Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, від 14 грудня 1973 р., Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р., Віденська конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р., Конвенція про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 р., Женевські Конвенції 1949 р. і Додаткові Протоколи 1977 р., Конвенція про відкрите море від 29 квітня 1958 р., Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. тощо

з принципом видачі злочинця територіальній державі пріоритет надається останньому.

Складніше вирішити це питання, коли у територіальній державі правова структура не діє, наприклад, у зв'язку з довготривалим регіональним чи міждержавним військовим конфліктом. У такому випадку універсальна юрисдикція являє собою чи не єдиний спосіб притягнення винних до кримінальної відповідальності. Хоча на сьогоднішній день цілком визначеним є те, що універсальний принцип має застосовуватись неупереджено і об'єктивно і лише після того, як використані усі місцеві засоби захисту [11, 3].

Здійснення кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених за її межами іноземцями та особами без громадянства, які постійно не проживають в Україні, можливе також на підставі реального принципу чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі. Цей принцип застосовується, якщо вчинене суспільно небезпечне діяння є тяжким або особливо тяжким злочином, що посягає на права і свободи громадян України або її інтереси. При цьому не важливо, знаходиться ця особа на території України чи за її межами. В останньому випадку Україна може вимагати видачі злочинця з метою притягнення його до кримінальної відповідальності згідно з КК України.

У контексті застосування реального принципу цікавим є визначення поняття злочину проти інтересів України. Вбачається, що законодавець навмисно не вдався до більш широкого визначення і не включив у диспозицію ст. 8 КК України, що саме необхідно розуміти під цим терміном, сподіваючись на те, що це питання буде вирішуватись в залежності від фактичних обставин справи. Своєрідною гарантією від свавільного застосування цього положення є вказівка на ступінь небезпечності вчиненого діяння – тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Таким чином, злочином проти інтересів України слід вважати будь-яке суспільно небезпечне діяння, що посягає на охоронювані КК України суспільні відносини, мінімальна санкція за вчинення якого передбачає

покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти років.

Ст. 8 КК не містить вказівки щодо неможливості застосування її положень у разі, якщо іноземець чи особа без громадянства, що постійно не проживає на території України, зазнали покарання за вчинений ними злочин проти інтересів України або прав чи свобод її громадян. Уявляється, що доповнення ст. 8 таким положенням є доцільним, оскільки воно прирівняло б правове становище громадян України, що вчинили злочини і зазнали за нього покарання за межами України, з аналогічним статусом іноземців, які вчинили те ж саме.

Отже, з урахуванням наведеного вище, можна дійти висновку, що при визначенні кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених за її межами, виникає низка проблем, вирішення яких полягає у:

- визначенні повного і виключного переліку злочинів, щодо яких Україна має універсальну юрисдикцію;
- поділі ст. 8 КК України на дві частини, з яких перша передбачала б універсальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, а друга – реальний принцип;
- доповненні, з урахуванням зазначеного вище, ч. 1 ст. 8 після слів «передбачених міжнародними договорами» словами «згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»;
- доповненні ст. 8 КК України частиною 3 такого змісту: «Якщо особи, зазначені у частинах 1 і 2 цієї статті, за вчинені злочини зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини».

Запропоновані зміни могли б значно полегшити кваліфікацію злочинів на підставі універсального та реального принципів чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі та забезпечили б сумлінне виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Володарський В. Л.* Чинність кримінального законодавства України у просторі: деякі теоретичні та практичні аспекти / В. Л. Володарський // *Право України*. – 2001. – № 4. – С.91-92.
2. *Моїсєєв О. І.* Кримінально-правова юрисдикція України щодо злочинів, вчинених за її межами: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. І. Моїсєєв. – Х., 2007. – 217 с.
3. *Хавронюк М. І.* Кримінальне законодавство України

та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с

4. *Бантшиєв О. Ф., Гуменюк М. М.* Правові та організаційні заходи боротьби з піратством [Електронний ресурс] / О. Ф. Бантшиєв, М. М. Гуменюк // *Юридичний радник* – 2006. – № 6 (14). – Режим доступу до журн.:<http://www.yurradnik.com.ua/stride/ur/?m=archive&y=2006&mag=20&art=417>

5. Давиденко Л. М. Міжнародно-правові проблеми боротьби з морським піратством [Електронний ресурс] / Л. М. Давиденко // Митна справа. – 2009. – № 4 (64). – С. 19-24. – Режим доступу до журн.: [http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ms/2009_4/ms-4-2009_Davidenko_L_M_\(19-23\).pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ms/2009_4/ms-4-2009_Davidenko_L_M_(19-23).pdf)
6. Серета Г. Г. К вопросу о международно-правовой регламентации уголовной юрисдикции в отношении пиратства и других преступлений, совершаемых на море / Г. Г. Серета // Проблемы кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 9 жовтня 2009 р.) / Міністерство освіти і науки України, Міжнародний гуманітарний університет. – Одеса: Видавництво ПП «Фенікс», 2009. – С. 224-228.
7. Шамара О. В. Морське піратство як загроза сучасному судноплавству: методи боротьби [Електронний ресурс] / О. В. Шамара // Юридичний радник – 2009. – № 3. – Режим доступу до журн.: <http://www.yurradnik.com.ua/stride/ur/?m=authors&aut=402&art=742>
8. Лукашук И. И. Уголовная юрисдикция / И. И. Лукашук // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 112-116.
9. Влияние международных договоров на содержание и сферу действия советского уголовного права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. И. Степаненко. – Свердловск, 1982. – 16 с.
10. Кримінальний кодекс Німеччини (GERMAN PENAL CODE). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wings.buffalo.edu/law/bclc/StGBframe.htm>
11. Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. Уголовный кодекс Республики Беларусь 1999 г. По состоянию на 3 июля 2009 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=HK9900275#&Article=6>
12. Офіційний звіт 105-го пленарного засідання шістдесят третьої сесії Генеральної Асамблеї ООН, що відбулось 14 вересня 2009 р. Пункт 158 порядку денного “Охоплення і застосування принципу універсальної юрисдикції” (A/63/PV.105). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/510/28/PDF/N0951028.pdf?OpenElement>

УДК 341.411.4

Замудрякова О. В. Проблеми визначення кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених за її межами

У статті розглянуто проблеми кваліфікації злочинів згідно з універсальним та реальним принципами чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі. Автор пропонує шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кримінально-правова юрисдикція, визначення, принципи.

Замудрякова О. В. Проблемы определения уголовно-правовой юрисдикции Украины относительно преступлений, совершенных за ее пределами

В статье рассмотрено проблемы квалификации преступлений согласно универсальному и реальному принципам действия закона Украины об уголовной ответственности в пространстве. Автор предлагает пути их разрешения.

Ключевые слова: уголовно-правовая юрисдикция, определение, принципы.

Oksana V. Zamudryakova. Problems of determination of Ukrainian criminal jurisdiction over crimes, perpetrated outside Ukraine

The article deals with problems of qualification of crimes subject to universality principle and passive personality/protective principles of criminal jurisdiction of Ukraine. The author suggests the ways of its solution.

Key words: criminal jurisdiction, determination, principles.

НОВИНКА

Пихтін М. П.

Організаційно-правові основи діяльності поліції Швеції (порівняльно-правовий аналіз): [монографія] / М. П. Пихтін. – К.: Прецедент, 2010. – 183 с. – Бібліогр.: с. 173-182.

ISBN 978-966-520-145-8

Ціна – 28 грн.

У монографії на основі комплексного аналізу організаційно-правової побудови та механізму діяльності поліції Швеції розроблено практичні пропозиції та рекомендації з удосконалення організаційно-структурної побудови, соціально-правової орієнтації та механізму реалізації компетентності ОВС. Висвітлено також основи організації та правового регулювання роботи поліції Швеції, охарактеризовано її місце і роль в системі державних органів, виявлено ті елементи шведського досвіду, які за творчого до них підходу змогли б бути корисними в Україні.

У роботі вперше:

- досліджено організаційно-правові основи діяльності поліції Швеції;
- визначено позитивні елементи організаційно-правової діяльності поліції Швеції, які можуть бути інтегровані в діяльність органів внутрішніх справ України;
- удосконалено:
 - концепцію реформування ОВС України, зокрема, в частині поліпшення кадрової роботи;
 - нормативно-правове забезпечення діяльності ОВС України з урахуванням аналізу організаційно-правових основ функціонування поліції Швеції;
 - форми й методи кадрової роботи ОВС України на основі порівняльно-правового аналізу роботи з кадрами в поліції Швеції.